

ПРИЛОЖНИ ОРИЕНТИРИ НА СЪВРЕМЕНОТО ЛИТЕРАТУРНО ОБРАЗОВАНИЕ

Соня Райчева
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

„Когато една вътрешна ситуация не е осъзната,
тя намира външна изява като съдба“
К. Г. Юнг

Through this text the author shares her experience in the field of the methods of literature education. It offers changes in the lecture course, but also informs about the realization of students' projects on methodological classes. The focus is on the idea that students should not merely study theory, but their education should be practically oriented

Key words: casus, ideas, projects, solutions

Днешната подготовка на студентите – бъдещи учители по български език и литература – в контекста на педагогическите взаимодействия се отличава – от една страна – с придържане към традиционното наследство, от друга страна – със стремеж тази подготовка да се обновява според динамиката на социалните потребности. Сред „незаглъхналите извори“ (1874–1941) в областта на методиката се откроява име като това на Л. Георгиев. Приносът му звучи съвременно – той се обявява срещу „безкрайната теоретизация“ и ратува за жизнено-практическа основа на литературното обучение.

Според Георгиев то трябва да се реализира чрез три принципа: съобразяване с душите на учащите се, развиване на творческите им заложби и способности, формиране на потребност да се учи за живота, а не за училището (Русков, съст. 1996: 151).

Дали методическата подготовка на студентите днес се изгражда в контекста на принципа за приложно ориентирано обучение, в което идеите за иновативност и творчество да водят до реализирана промяна на съществуващата образователна парадигма – от репродуктивност към креативност и личностна самостоятелност? Дали оптималната

интеграция с цел подобряване на литературното образование е практически ориентирана?

Нагласите и очакванията на студентите – бъдещи учители – ни изправят пред редица въпроси:

– В „час ли сме“ ние, преподавателите по методика, не само с промените в студентското мислене, но и с далновидните тенденции в развитието на българското образование;

– Какво можем да преустроим относно учебните цели, учебното съдържание и учебните методи и подходи, за да реализираме концептуално и приложно необходимите промени в литературното образование;

– Как можем да организираме различни студентски активности, за да мотивираме учащите се да преосмислят своите нагласи към една професия със „затихващи функции“ и да пренастроят съзнанието си към успешна житейска реализация тъкмо като учители по български език и литература;

– Как да интегрираме по-цялостно и системно различните институции – университет, училище, родители, за да поддържаме не само интерес към учителската професия, но и с оглед на системата от „скачени съдове“ заедно да трупаме опит в промените към актуализации.

Към тези и други подобни въпроси този текст има намерение да заяви своите гледни точки. Нещо повече, чрез споделения опит – успешен и по-малко успешен – да насърчи младите учители, които тепърва започват своята професионална кариера; да стимулира студентите – бъдещи учители – да разчитат на своята креативност и самостоятелност в методическите си търсения, идеи и решения; да обедини университетските преподаватели в своеобразна методическа „заедност“ за преодоляване на академичните недоразумения и устойчиво отстояване на подготовката на учители като вид хуманистична кауза.

Много колеги от университетската гилдия днес операционализират учебното съдържание от дисциплината „Методика“ с цел да я осъвременят и настроят към студентските потребности. Румяна Йочева например обединява философия, литературознание и методика, за да се открие полето на културата като преди всичко етическа педагогика, която да култивира и облагородява. Мария Герджикова обединява традиционната същност на методиката с новите ѝ ориентири, като подчертава вечното в жанровите разновидности на драмата – в нейните дълбочини модерният човек да види, че няма „нищо ново под слънцето“, и там да се огледа и самоопредели. Адриана Дамянова, от друга страна, подчертава съвременния успех на конструктивизма –

чрез комбиниране на най-модерни способности и подходи очертава статута на една нова методика – прагматична и полезна за младите хуманисти. Емил Кръстев предлага обхванат методически модел, повече съобразен с традициите, прокарани от видни методици, а неговият пример е предимно илюстративен, почерпен от емпириката на професионалното ежедневие. Радослав Радев преобразува съдържателната същност на литературното обучение, като предлага някои нови теми: развитие на ученика като читател и коментатор (чрез коментираното четене), игрови характер на изкуството и обучението по литература, спонтанност в мярата на емоцията, образа и разсъждението, стратегия при четенето чрез откриване на проблеми и др.

Различни представители от ядрото на методиката – лектори и асистенти – са със своите нагласи и търсения. Някои от нас предлагат собствени методически модели, апробирани в аудиторната заетост или като частни варианти на образователното преустройство. Те се отличават с амбицията да са насочени към подготовката на нов тип учители със съответни знания, обхватна култура и практически компетентности. В това отношение колегията от ПУ „Паисий Хилендарски“ също търси разнообразни методи и форми на обучение и образование, включително и иновационни. Основата, върху която се формира методическата подготовка на студентите от 9 хуманитарни специалности, очертават параметрите на синтезирани дейности чрез по-широк културологичен подход.

Очертават се действени модели, приложими както за аудиторната заетост, така и за стажантската практика. Нещо повече – те са с далновидна насоченост вече към контекста на една по-трайно упражнявана учителска квалификация. Тези идеи и методически решения, изграждащи приложими модели, в съвременен план съдържат възможности да активизират и мотивират студентите за самоизява и самоутвърждаване. Така се постига не само провокиран интерес с по-дълбока трайност, но и рефлексия в съдържателната подготовка. След студентските изяви пред аудитория се наблюдава самоуважение, което се проявява в желание да се повторят и потретят тези изяви. Разработените методически варианти на университетската подготовка за преподаване на литература в училище допринасят за преодоляване на формализма в обучението на студентите и за стимулиране на творческото им израстване. Още повече, че авторският екип в „Психология на творчеството“ (2011) Л. Десев, С. Брик и Н. Десев подчертава неколккратно девиза на европейската година на творчеството и иновациите – 2009-а: „Използвай въображението си, твори, бъди новатор!“, за да открие творчеството и иновации-

те като ключови фактори за индивидуално-личностното, социалното и икономическото развитие (Десев и кол. 2011: 17). Творческото развитие и израстване се реализира тъкмо чрез активираната роля на емоциите, чувствата, мислите, волята, паметта – все същностни опори на когнитивното познание. Емпиричните аудиторни реализирани студентски проекти с приложен характер доказват това развитие и израстване.

Как всъщност се реализират тези приложни ориентири като вече апробирана образователна стратегия в методическата колегия на ПУ „Паисий Хилендарски“?

Още в лекционния курс се включват теми за надграждане на общопедагогическата база. Ето някои от тях: „Личностно-професионални принципи в подготовката на бъдещи учители (адаптирани от Оксфордския опит на Сам Дохърти)“; „Съвременни методи: интерактивен – етапи, дидактически технологии, методика на казусите, игрите, проектите и др.“; „Ученикът – субект на съвременната образователна парадигма, възрастови особености при възприемане на учебното съдържание по литература“; „Ефективният учител – субект и самоактуализираща се личност, дейности и мисия“; „Фолклорът в училище – традиции и съвременно интерпретиране“; „Реториката на учителя – увличащ пример за подражание“; „Интегративно преподаване на литература чрез контексти от науката и изкуствата“.

Преосмислянето на методическите доминанти в лекционния курс е от особена важност. Почерпено от сегашната българска образователна практика като приоритети, то е съотнесено с нея. Изразява се в търсене на решения на редица същностни въпроси, а именно: как да се преодолее наложената интелектуализация в обучението по литература; как да се възстанови нарушеното равновесие между рационалното и емоционалното в работата с различно учебно съдържание (мит, фолклор, художествена творба); как да се мотивира интересът на нечетящата аудитория към автори и творби; как да се провокира творческата любознателност и самостоятелното раждане на идеи; как да се формира и развива творческата интелигентност в аудиторията, в педагогическата практика, в професионалното поприще.

Не че тези проблеми не са познати и не са били обсъждани в различни форуми и практикуми за развитие на методическото познание, но в качеството си на казуси те имат всекидневен характер – съотнасят се към съвременните национални реалности в контекста на новите идеи с приложен характер за осъвременяване на литературното образование.

Предложените по-нататък методически идеи, апробирани в модели, съдържат реални възможности да раздвижат преподаването на образователни взаимодействия чрез комплексната многозначност и функционалност на методиката на литературното образование. Защото се разширяват представите за самата университетска дисциплина като научно-приложна с възможности да се апробират различни технологии. Този факт мотивира студентите за позитивни нагласи както към предстоящата стажантска практика, така и към бъдещата учителска професия. Така се откроява действената природа на методиката като тип креативна методология, в която се споделя опит, общува се с приложими казуси, решават се методически проблеми, търсят се иновативни решения, практически ориентирани към професионалния живот.

Приложноориентираната методическа подготовка по литература се реализира в няколко етапа:

Етап А: Пролетно хоспетиране с III курс от 8 хуманитарни специалности и IV курс на специалност „Славянска филология“. Този етап се подразделя на няколко предетапа:

1. Мотивация – обсъждат се филмите – „Историята на Рон Кларк“, „Опасен ум“, „Обществото на мъртвите поети“. Специално се проследяват стратегиите на учителя – какво прави и как го прави.

2. Коментари на студентски видеоуроци, заснети по време на педагогическата практика.

3. Посещения с цел наблюдение и обсъждане на уроци по литература в прогимназиална и гимназиална степен в реална образователна среда. Среци с учители – въведение в практиката.

Етап Б: Лекционен – начален – диалог с аудиторията относно очаквания, нагласи, предстояща практика, репетиция за живота.

1. Моят любим учител – защо е пример за мене.

2. Решаване на трудни психолого-педагогически казуси (възприемане на литература от проблемни деца, от даровити деца, деца индиго и др.). Участие на експерт.

3. Реализиране на студентски проекти: Литературна география („Нашият Гео Милев“, „Моят Ботев“, „Забравеният П. Пенев“, „Поетът от Банско“, „Моят Чирпан и нашият Яворов“, „Бургаската поетеса Петя Дубарова“, „Родният ми Добрич и Й. Йовков“).

„Как бих преподавала проблема за жената демон в поезията на Яворов“, „Признателните арменци и поезията на Яворов“, „Как бих преподавал поет, когото не разбирам и не обичам (Н. Лилив)“ и др.

4. Сред интегрирания контекст: музика – литература – аудиторни задачи за творческо писане и рисуване (музика към „Тайната градина“ и „Ще бъдеш в бяло“ – дописване на творба или рисунка по внушение; „Зайди, зайди“ на Т. Проески и „Хубава си, моя горо“ на Л. Каравелов – в търсене на посланието; „Рождество“ на Пл. Ставрев и „Храмът“ на Ив. Вазов – как да откриваме проблемно-тематични ядра; „Лятото“ на Ив. Вълев и образът на майката – проекции в българската литература“ и др.).

5. Рубрика: Гости на студентската аудитория – канят се учители – доктори на науките, експерти по български език и литература в РИО, заслужили възрастни учители, студенти, приключили своя стаж и реализирали се като учители, експерти – богослови, социолози, философи, юристи, докторанти от други катедри, които говорят за своя учителски стаж, и др. Сред гостите се канят и ученици от различни възрастови степени и различни училища, за да споделят своето отношение към литературата и да отправят препоръки към стажантите.

Етап В: Избираема факултативна дисциплина – въведена е „Реторика“ като част от методическото съдържание по литература. В 12 теми и 10 практически упражнения студентите се запознават с базисния фундамент относно ораторското изкуство и съвременното му приложение – гарант за социален успех. Отново се канят гости на аудиторията (3 пъти – по време на лекционния етап – представители на военно красноречие, юридическо и академично). Провеждат се и съвместни лекции с приложен характер за смесена аудитория – абитуриенти от различни училища и студенти абсолвенти, на тема: „Специфика на интервюто за работа и как да подходим към него“. Факултативът завършва с „изпитна“ ситуация – публична реч по избран стандарт (импровизирана реч, радиокоментар, експозе, граждански проблем – от група А; или спонтанна реч, ораторска реч по тържествен повод, хумористично изпълнение, част от развлекателна беседа, изпълнение и интерпретация на поезия, епос или драма – по избор – от група Б). Факултативът по дисциплината „Реторика“ е с възможности да формира и развива речевата култура на студентите, както и да надгражда базисни комуникативни умения: мисъл – реч – поведение. В тези теоретико-приложни аудиторни етапи се набляга също на умения за изграждане на аргументативна верига, споделяне на асоциации, представи, описание, устен разказ на позиции по даден проблем – икономически, граждански, здравен, образователен, нравствен и т. н. Набляга се на устна интер-

претация върху даден автор и извличане на неговото (-ите) послания. Подчертава се ролята на невербалната комуникация – езика на тялото и въздействието върху аудиторията.

Етап Г: Избор на тема за дипломна работа (с приложни ориентирани). Ще цитирам темите на 3-ма дипломанти – „Уроците по литература за 5. и 10. клас – сцена за творческа интелигентност“, „Литературата – в образи, звуци и цветове, преподавана от незрящ учител на незрящи ученици“, „Придобиване на култура на речта чрез някои теми от учебното съдържание за 6. и 11. клас“. Студентите, защитили успешно своите разработки, по-нататък участват на научни форуми и студентски конференции, за да споделят своя опит – теоретико-приложен. Фактът, че някои от тях станаха докторанти в ПУ, СУ, ВТУ и др., говори очевидно за приложната реализация и кариерното им развитие.

Етап Д: Ученическо-студентско ателие за творческо писане, музициране и рисуване. Вече с 12-годишна история това ателие към ПУ „Паусий Хилендарски“ продължава своите вторници от 18 до 20 часа в също няколко етапа: студенти и ученици се интегрират чрез теоретико-приложни аудиторийни занимания по теми, които заедно избираме. Представят се непознати автори („Силвия Плат и творческата ѝ съдба“, „Личност и творчески стил на Едгар Алън По“, „Непознатият Н. Лилиев“, „Достоевски и мрачната му човешка слава“, „Гленността – същност и литературни рефлексии“, „Цената на творческата слава“ и др.). Отново в рубриката „Гости на аудиторията“ се канят автори от Пловдив, Смолян, София и др. градове, както и литературни критици. Ежегодно се реализират спектакли – изцяло авторски като текст, музика, сценография, не само в Пловдив, но и в съседни градове – Пазарджик, Смолян, Карлово, Кричим, Кърджали и др. Студентите, членували в творческото общество „Хормония“, вече са по света, защитили са докторати в Сорбоната, в Холандия, в Англия, в Канада, в САЩ, в Япония и др. Останалите в България са с достойни позиции – преводачи, юристи, икономисти, психолози, журналисти, учители, мениджъри и др.

Етап Е: От две години се организира „Пътуващ семинар“ – за базови (и небазови) учители, студенти, ученици и университетски преподаватели. Посетените места бяха: гр. Неделино – посещение на СОУ, среща с 11. клас и литературен урок на тема: „Омагьосаното царство“ – Хр. Смирненски и „Зимни вечери“, изнесен от докторант Светлозар Любомиров. Освен полезното конферирание и увлекателния диалог между домакини и гости, вечерта бе представен

неделинският двуглас и регионалната кухня. Следващият семинар бе организиран в Смолян на тема: „Хайтов – повелите на родовия свят“. Открит с посещение на сеанс в Планетариума, срещата разговор се състоя в Съюза на учителите. Гостите се потопиха в родопската атмосфера чрез „Руфинка болна легнала“, изпълнена от студентка във филиала на ПУ в Смолян, носител на стипендия от Ротари клуб и защитила дипломна работа на тема: „Битуващи празници в Среднородопието“. Акценти върху Хайтовите герои – родопчани – се преплитаха с впечатления от народопсихологията на среднородопските жени и мъже (нрави, бит, култура, етнография, взаимоотношения, кухня). Търсеха се отговори на въпроси като „Защо сюжетът на „Дервишово семе“ е в контекста на митологичното? Как се преплитат моралът на рода и специфичният език – колоритен и образен? Как се намесва съдбата в живота на двете деца – Рамадан и Силвина? Всесилен ли е все още „законът на Силния“ – да притежава, без да обича? Отмъщението част от неписаните закони на родовия свят ли е? Заложено ли е в морала на родопчани старозаветното право на възмездие? Как в Хайтовите разкази е разгърнатата триадата род – любов – родови закони?“.

Сред отговорите на тези въпроси звучаха автентични песни за любов в съпровод на кавал и гайда („Стани са, Гюлсум, премени“, „Севдъона – от елюм по-лоша...“, „Зашивай, майчу, затягай“). Текстът с отбрани моменти бе прочетен от местния актьор Румен Бечев. Ученици и студенти по желание писаха (и предадоха есетата си вече в Пловдив) на тема: „Любовта – тази вълшебна загадка на битието“.

Следващият семинар от пътуващи литератори бе в Стара Загора на тема: „По следите на символистите – Г. Милев, Н. Лилиев, В. Ханчев“. В къщата музей ни посрещна уредникът Г. Янев и ни потопи в света на Г. Милев чрез прожекция на документален филм. Актьорът Димитър Карамалаков изнесе моноспектакъл „Пътеки“ по текстове на Н. Хайтов. Студенти от „Хормония“ представиха свой камерен музикално-поетичен спектакъл по творби на старозагорските поети. На другия ден бяхме в парка „Аязмото“ с разказа на актьора Карамалаков за историческите съдбини на Стара Загора.

Поредният пътуващ семинар бе на 3 март 2011 г. в с. Баните, обл. Смолянска, на тема: „Религиозният синкретизъм в свещените книги – Библията и Корана, и съвременното му битуване“. Бяхме свидетели на урок спектакъл с мултимедия, диалог, показни илюстрации, песни, танци, инструментални изпълнения, ревю на местни

костюми, а вечерта – отново съвместно – с учителката докторант М. Димитрова, с директора на СОУ „Хр. Ботев“ – П. Токмакчиев, и с психологическия консултант Ю. Пергелова „празнувахме“ с кухнята от местни специалитети. Слушахме рецитал от „Хормония“, акордеонни изпълнения от учителя по физкултура и песните на учителите. На другия ден посетихме местния музей, църквата „Успение Богородично“ и санаториумната база с минералните ресурси.

Поредният пътуващ семинар бе в Бургас на тема: „Петя Дубарова и нейните наследници – Хайку клуб и пишещи ученици от Английската гимназия“. В Младежкия дом домакините представиха поетесата Калина Телянова със своеобразно интервю и илюстрации на нейни хайку творби. Ученици от 9. до 12. клас с китарни изпълнения и авторски творби „продължиха“ поетичното въздействие върху гостите. След това цял следобед бяхме в къщата музей на Петя Дубарова. Уредникът не само ни разказа за нейния свят и за краткия ѝ живот, той ни представи и литературното наследство на нейната майка и на сестра ѝ, звучаха стихове от студентското общество „Хормония“, инспирирани от семантичните полета на Дубаровата поезия. Вечерта гости и домакини диалогизираха върху съвременната поезия и тенденциите в развитието ѝ в постмодерното общество.

Фактите, които илюстрират придържане към приложно-ориентирано литературно образование, могат да продължат в същия ред. Самите студенти настояват да представят свои идеи – и го реализират с творчески ентузиазъм и вътрешна мотивация, защото знаят, че получават не само допълнителни бонуси, но и в някаква степен „репетират“ за професионалния си живот. Така например изнесоха кукленотеатрален спектакъл върху приказките за Хитър Петър и Настрадаин Ходжа; презентираха жанра молитва с илюстрации на „Моята молитва“ от Хр. Ботев и върху молитвата на Д. Каратаев „Не осуждай меня, Господ“; реализираха презентация върху „Фентъзи. Древни и модерни митове“ („Властелинът на пръстените“, „Хари Потър“, „Нарния“); осъществиха съвместен проект с Частната английска гимназия на тема: „Тийнейджърите и образованието по литература“ с консултант 23-годишната Е., преподавателка по италиански език там. По зададената още в началото тема за проект „Домът като ценност“ (от учебното съдържание за 8. клас) три екипа от три лекционни потока представиха своите гледни точки – чрез мултимедия, чрез устна интерпретация, чрез рецитация и художествени илюстрации. Сред тях бе музиката на Й. С. Бах като фон за дома като ценност. Бе подбрана музика от П. И. Чайковски – „Лешникотрошачката“ и „Лебедово езеро“ – като фон за

методическата разработка на „Принцът и просякът“ от Марк Твен, „Щастливият принц“ от О. Уайлд и „Малкият принц“ от Екзюпери.

Пак по желание на студенти в лекционния етап бяха реализирани презентации на тема: „Хомосексуализмът – начин на живот сред „прокълнатите“ поети символисти“, „Какво не знаем за Александър Вутимски“, „Българският нобелист Елиас Канети“. Този семестър те чеше тематичният проект: „Мъжката самотност и поетите: съдби и текстове“, реализиран сред всички специалности по избор на екипи или индивидуални проекти, които представиха иновативни и оригинални идеи, интегрирани и с филмовото изкуство, музиката, изобразителното изкуство, театъра и др. Подчертано силният интерес от страна на студентите, които водеха и свои гости, както и резултатността от техните проекти показват верните ориентири като методически иновации в университетската педагогика.

Със студенти от филиалите в гр. Кърджали и гр. Смолян също се реализират приложни теми – например: „Майката и бащата в българската литература“, „Жената и нейното въздействие, отразено в празника Благовещение сред литературните текстове“ и др. Интересът на студентите и там е подчертано нарастващ. Мотивацията е явна, защото се „вижда“ смисълът от методиката – тя се превръща в особено семантично-културологично поле, в което се реализират възможности за саморефлексия; доверието към себе си и се очертава пътят към своето „Аз“ – самоопределяне в една професия, към която тепърва ще нарастват социалните интереси и потребности.

Преосмислянето на доминантите с идея за очертаване на методически модели за преустройство на литературното образование намира израз най-вече в акцентирание на културологичните аспекти, на необходимостта от интегриране на литературата с други науки и изкуства. Така се анализират различни нива на взаимовръзките литература – науки – изкуства. Възможно е така да се проблематизира статусът на методиката като наука. Тя да бъде и изкуство на преподаването – с апробираните методически модели да се приобщи към една „действена културологична“ методика, която да издигне не само професионалната подготовка на бъдещите учители, но и да повиши тяхната мотивация, като отключи идеи и импулсира за методическо творчество. Желанието за изпробване на иновационни идеи и процедури ще провокира може би и колегиалната гилдия, от която очакваме не само съпротива, но и съпричастност. Стремещът към нови подходи актуализира професионалната подготовка на бъдещите учители по литература. Повишава качеството на литературното образование.

Преосмисля и подобрява ефективността на „действената методика“ не само сред студентите, но и сред практикуващите учители и специалисти чрез апробираните културологични и методически подходи в контекста на интеграция с използване на звена от науките и изкуствата. По този начин се пренастройват методическите знания върху съвременните идеи за модернизиране на образователния процес, който все повече да се придържа към реалната житейска практика. Очертаните варианти на методическите модели биха съдействали за преодоляване на основни слабости в сегашното литературно обучение. Умелото съчетаване на теоретичните познания с тяхната практическа приложимост може да води и до други оригинални, смислени идеи, които колегите от методическата гилдия също експериментират в някакви разновидности. Това показва общата ни потребност от разумна промяна, постижима само със съпричастност, единна мотивация и убедителна резултатност.

ЛИТЕРАТУРА

- Георгиев 1996:** Георгиев Л. Обяснително четене. // *Незагълхнали извори 1884 – 1941*. Съст. и ред. Р. Русков. Пловдив: Издание на SM, 1996.
- Десев 2011:** Десев, Л., С. Брик, Н. Десев. *Психология на творчеството*. София: Парадигма, 2011.